



Szwedzi w Arktyce i Antarktyce

Narody skandynawskie od początku swojej historii brały udział w poznawaniu krain polarnych. Szwedzkie badania Arktyki zapoczątkowali wikingowie zamieszkujący południowo-zachodnie brzegi Półwyspu Skandynawskiego. Razem z Norwegami i Duńczykami organizowali wyprawy, które docierały do Wysp Owczych, Islandii, Grenlandii i Ameryki Północnej. Szwedzkie rody wikingów zamieszkujące północno-wschodnie brzegi Bałtyku penetrowały jego basen, ziemie rosyjskie – także polarne i subpolarne – i rzekami docierały do Morza Czarnego czy Śródziemnego.

Pionier Nordenskjöld

Północno-wschodnie rejony półwyspu Skandynawskiego to tereny subpolarne o stosunkowo łagodnym klimacie. Temperatury zimą nie spadają tu poniżej 20°C. Jest to ojczyzna Saamów (Lapończyków) zajmujących się hodowlą reniferów. Saamowie są rdzennymi mieszkańcami tych ziem i tworzą mniejszości narodowe w Szwecji, Norwegii, Finlandii i Rosji. Szwedzcy

Lapończycy byli dawniej traktowani jak ludzie gorszej kategorii. Obecnie stali się pełnoprawnymi mieszkańcami kraju, mają dużą autonomię i kultywują swoje zwyczaje.

Szwedzkie naukowe badania Arktyki zapoczątkował baron Adolf Eryk Nordenskjöld. Był emigrantem, który do Szwecji dotarł z zajmowanej przez Rosjan Finlandii. Z wykształcenia geolog i mineralog, intensywnie podróżował. Odbił kilka wypraw na Spitsbergen. Pierwszy wyjazd miał miejsce w 1858 roku, a w 1871 Nordenskjöld przezimował na wyspie. W 1870 roku odwiedził Grenlandię. Wszystkie te polarne ekspedycje stanowiły przygotowanie do najpoważniejszej podróży – rejsu statkiem *Vega* przez przejście północno-wschodnie. Była to pierwsza udana próba przepłynięcia tego polarnego akwenu. *Vega* dotarła do Cieśniny Beringa i zatrzymała się na postój w jednym z portów na Alasce. Następnie statek, opłynawszy od południa Azję i Europę, wrócił do Szwecji. Adolf Nordenskjöld po tym rejsie stał się sławny, a jego nazwiskiem nazwano grupę wysp leżących na morzu Karskim.

Orzeł

Pod koniec XIX wieku nasilił się wyścig o zdobycie bieguna północnego. Trwała także rywalizacja w dziedzinie badań polarnych między Norwegią i Szwecją. W tym czasie powstał projekt organizacji wyprawy, która miała wzmocnić prestiż Szwecji. Salomon August Andrée zaproponował lot balonem do bieguna północnego. Pomysłu nie poparł Adolf Nordenskjöld, który mówił, że w Arktyce są złe warunki do takiego lotu. Wyprawę poprzedziła akcja promocyjna, podczas której podkreślano jej patriotyczny charakter. Lot sfinansowali król Szwecji, Oskar II, Królewska Akademia Nauk i Alfred Nobel.

W wyprawie – poza organizatorem Salomonem Augustem Andrée – udział wzięli także inżynier Knut Fränkel i fotograf Nils Strindberg. Miejscem startu była mała wyspa Danskøen w północno-zachodniej części archipelagu Svalbard.

Po nieudanej pierwszej próbie (1886 rok), 11 listopada 1887 roku wypełniony helem balon *Örnen* (*Orzeł*) wyruszył w kierunku bieguna północnego. Wyprawa przeleciała 475 km i wylądowała na dryfującej krze – 300 km od najbliższego lądu. Była to świadoma decyzja

kapitana Andrée związana z wyjątkowo niekorzystnymi wiatrami. Planowano powrót do jednej z przygotowanych baz z zaopatrzeniem. Uczestnicy wyprawy byli doskonale wyposażeni do takiej podróży – balon przewoził sanie i łódź potrzebne do wędrówki po zamrzniętym morzu. Ostatecznie zdecydowano o powrocie na jedną z wysp archipelagu Svalbard. Była to Kvitøya – Biała Wyspa. Podróżnicy bezpiecznie dotarli do bazy z zaopatrzeniem. Wtedy jednak doszło do tragedii – wszyscy z nich zginęli (prawdopodobnie po zjedzeniu zarażonego trychinami mięsa białego niedźwiedzia). Losy wyprawy Andréego zostały wyjaśnione dopiero w 1930 roku przez norweską ekspedycję badającą wyspę Kvitøya.

Badania Antarktyki

Szwedzi już w pierwszej połowie XIX wieku rozpoczęli badania naukowe Spitsbergenu. Szczególnie zainteresowani byli rejonem fiordu Hornsund. W 1920 roku szwedzki geolog Gerard de Geer nadał nowo odkrytej górze o wysokości 973 m nazwę Arctowskifjellet (od nazwiska polskiego potomka Henryka Arctowskiego).

W 1910 roku Szwedzi nabyli prawa do eksploatacji węgla na Spitsbergenie. Powstało miasto Pyramiden, w którym w 1911 roku została uruchomiona kopalnia. W 1927 miasto i eksploatowane wyrobisko zostało sprzedane Rosji. Obecnie na wyspie mieszka stale 91 Szwedów.

Szwedzi mieli także swój wkład w badania Antarktyki. Dwa Międzynarodowe Kongresy Geograficzne w Londynie i w Berlinie pod koniec XIX wieku spowodowały międzynarodową współpracę badawczą dotyczącą magnetyzmu ziemskiego – meteorologii, glacji i paleontologii. Na Antarktydę wyruszyło wtedy 5 wypraw: angielska (1901-1904), niemiecka (1901-1903), szwedzka (1901-1903), szkocka (1902-1904) i francuska (1904-1907).

Szwedzka wyprawa miała charakter narodowy. Dowódcą ekipy wyruszającej na statku *Antarktyda* został Otto Gustaf Nordenskjöld, geograf, geolog i profesor Uniwersytetu w Göteborgu. Otto Nordenskjöld był spokrewniony z Adolfem Nordenskjöldem i mimo młodego wieku (32 lata) miał spore doświadczenie w podróżowaniu po terenach polarnych – w latach 1895-1897 brał udział w wyprawie do Cieśniny Magellana.

Antarktyda wyruszyła z portu w Göteborgu 16 października 1901 roku. Jej celem był Półwysep Antarktyczny i Ziemia Grahama. Biorący udział w wyprawie naukowcy planowali zimowanie na wyspie Snow Hill. *Antarktyda* po wpłynięciu na Morze Weddella dotarła do wyspy i po wysadzeniu na ląd zimowników odpłynęła. Statek nie pokonał bariery lodowej zamykającej morze i został zgnieciony przez lody w pobliżu wyspy Pauleta. 20-osobowa załoga musiała więc przezimować na wyspie w prowizorycznym schronie zbudowanym z bloków bazaltowych, żywiąc się mięsem upolowanych fok i pingwinów.

Nordenskjöld wraz z 5-osobowym zespołem musiał przeżyć na Snow Hill dwie zimy. Podczas pobytu na wyspie prowadzono badania i penetrowano Morze Weddella w rejonie Ziemi Rossa. Ustalono, że Ziemia Rossa oddzielona jest od Półwyspu Antarktycznego cieśniną. Wszyscy uczestnicy wyprawy zostali potem uratowani przez argentyńską korwetę *Urugwaj*. Akcja ratunkowa była wynikiem współdziałania rządów szwedzkiego i argentyńskiego.

Tu i teraz

Współczesne szwedzkie badania polarne organizuje Szwedzki Sekretariat Badań Polarnych. Ta rządowa agencja podlegająca Ministerstwu Nauki koordynuje badania polarne w Arktyce i Antarktyce. Zajmuje się organizacją wypraw, ich logistyką i zakresem prowadzonych prac naukowych. Jednak sama Agencja nie prowadzi badań, tylko stymuluje naukowców do takich działań. Sekretariat Badań Polarnych dysponuje kwotą 38 mln koron szwedzkich (około 15,5 mln zł), co umożliwia utrzymanie 3 stacji polarnych: *Abisco* w szwedzkiej Laponii oraz baz *Waza* i *Svea* na Antarktydzie. Finansowana przez Agencję jest także działalność słynnego lodołamacza *Oden*, który w 1991 roku razem z niemieckim lodołamaczem *Polarstern* dotarł do bieguna północnego. Ciekawym elementem działania Szwedzkiego Sekretariatu Badań Polarnych jest finansowanie udziału w polarnych wyprawach naukowych ludziom kultury.

Andrzej Piotrowski